

“ŞAHİN” MOTİFLİ TÜRKÜLERE EPISTEMOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Gıyasettin AYTAŞ*

Özet

Somut olmayan kültürel mirasımız içerisinde yer alan unsurlar ve bunların toplumsal değerleri ve anlamları tartışılmaktadır. Türkülerde kullanılan birtakım sembollerin anlam derinliği, zenginliği ve bunların kullanım gerekçeleri üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Türkü sözlerinde kullanılan çok sayıda motif arasında özellikle şahinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türk insanı yaşadığı coğrafyaya ait bütün unsurları, halısında, kiliminde, eşğinde, beşğinde, hanında, hamamında, oyasında, nakışında, manisinde ve türküsünde motif olarak kullanmış ve bunlarla özdeşleşmiştir. Bu özdeşleşme kültür değeri olarak hayatın her aşamasına yerleşir. Bu açıdan bakıldığında özellikle şahinin Türk kültüründe çok zengin bir varlık alanına sahip olduğunu görmekteyiz. Bilgi temeline dayalı ve bilgiyi esas alan epistemolojik yöntemle şahin motifli türkülerin incelenmesinde, türkü söyleyenin, gözlem ve deneyimlerinden yararlandığı, bilgiyi kullanarak ifadesini zenginleştirdiği görülür. Şahin, kuş cinsleri içinde kendine özgü ve özel bir yere sahiptir. Yırtıcı bir kuş olmasının yanında, eğitilmiş olanları avcılara iyi bir yardımcıdır. Bu yüzden türkülerde, şahinin avcılık özelliği daha fazla yer etmekte ve buna atıfta bulunmaktadır. Şahin yalnızca türkülerde kullanılmamakta, bir motif değeri olarak diğer yaşam alanlarında da kullanıldığı görülmektedir. Eşyalarda simgesel bir unsur olarak kullanılmasının ötesinde, güç kuvvet, boy veya oymağın simgesi olarak da şahinin kullanıldığına rastlamaktayız. Öncelikle av ve avlanmaya bağlı kullanımın şahin açısından çok yaygın ve etkin olduğu görülür. Türküler bu açıdan gözden geçirildiğinde, şahin avlanmanın bir aracı olmasının yanında, ona ait nitelik ve nicelik özelliklerinden de türkülerde yararlanır.

Anahtar kelimeler: Türkü, motif, simge, şahin, kültür.

AN EPISTEMOLOGIC APPROACH TO TURKISH FOLK SONGS WITH FALCON MOTIF

Abstract:

The elements of the intangible cultural heritage and their social values and meanings are discussed. Many studies have been done on symbols used in folk songs in terms of depth and richness of the meaning and on the reasons for their use. It is seen that falcon motif appears to have an important place among the great number of folk motifs that are used in lyrics of folk songs. Turkish people have used all elements of the region inhabited as motifs of folk songs in their carpet, verge, cradle, inn, bath, embroidery, folk songs and have identified with them. This identification places in each stage of life as cultural value. From this point of view, we see that especially falcon has a rich presence in the area of Turkish culture. According to analysis of the folk songs which have falcon motif with epistemological method, the teller enriches the expression by using information. In addition to being a bird of prey, falcon is also an important helper of the hunters. Therefore, it is seen that falcon motif which is used as the value of folk songs is also used in other areas of life as a motif. Beyond the use of representation element in commodities, we encounter falcon motif as a symbol of power, strength and size. First, it is seen that the use of hunting in terms of falcon are very common and effective. Besides being a means of hunting, quality and quantity of features of falcon are also used in folk songs.

Key words: Folk song, motif, symbol, falcon, culture.

---

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, gaytas@gazi.edu.tr.

Giriş

Epistemoloji, genel felsefe içinde bilgi teorisi olarak kabul edilir. Bilginin veya mesajın anlaşılması esasına dayanan epistemolojinin kaynağı eski Yunan'a kadar gider. 17. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere, bütün dünyada felsefi anlayış olarak etkili olan epistemoloji, duyuşal deneyimler hakkında düşünme vasıtasıyla bilgi edinmeyi esas alır. Bir başka ifadeyle epistemoloji, bilginin duyuşal deneyimle başladığına inanır. İnsanoğlu duyuşal yoluyla elde ettiklerini bilgiye dönüştürür ve bilgi duyuşal olmadan asla gerçekleşmez. Zihnimiz, algıladığı olgu ve olayları, özellikleri ile birlikte tespit etmekte ve kavramlaştırmaktadır (Stillings ve diğerleri, 1995:367).

İnsanoğlu etrafında olup bitenlere karşı ilgisiz kalmaz. Bireysel algı ve kavrayışlarımız, zamanla ortak alanlarda kesişerek toplumsal algı ve değer yargılarını oluşturur. Nesnelere ve onların içerdiği biçim veya kavramlar Tanrı tarafından yaratılmıştır. İnsanda var olan da Tanrı vergisi bilişsel yeteneklerdir. Buradan hareketle, nesnelere algılamamız bilgi temelinde mümkünken Tanrının varlığını ifade etmek için bu nesnelere kullanmamız da bilginin bir gereğidir. Çünkü bilişsel yeteneklerimiz, etrafımızdaki evrensel biçimleri tanımamıza imkân verecek şekilde yaratılmıştır. Buradan hareketle insana ait bilginin tamamı, algılar ve duyuşal temeli üzerine inşa edilmiştir diyebiliriz.

Günümüzde bilginin elde edilmesi oldukça kolay bir hâle gelmekle birlikte, bilginin ortaya çıkması, birleştirilmesi ve kullanılması daha büyük bir önem kazanmaya başlar. Epistemoloji, bilginin bu süreçlerini gerçekleştirmede bir yöntem olarak önem kazanır. Epistemoloji, bilinen ve kabul edilen bir olay veya olgunun anlaşılma, ilişkilendirme ve gerekçelendirme açısından da önemli bir metin inceleme yöntemi hâline gelmiştir.

Epistemoloji, bilgiyi kendi içinde analiz ederken gereklilik ve geçerlilik açısından değerlendirmeyi ilke edinir. Bir sembol veya kavramın bilişsel ilişkilerini, somut varlıklardan hareketle değerlendirirken bu varlıkların duyuşal dünyası üzerindeki etki derecelerini de gerekçelendirir. Bir müzik parçasının çocuk için farklı, genç için farklı ve yaşlı için de farklı anlam ifade etmesi beklenir. Her yaş grubu buna farklı tepkiler verebilir. Çünkü insanlar, ilgi alanları, sosyal ve kültürel bilgi ve birikimlerine göre hareket ederler. Bu bilgiler zevklerini, yorumlarını ve algılama gücünü değiştirmektedir. Aynı durum bir toplumun elde ettiği bilgi birikimi ile de doğrudan ilgilidir.

Söz varlıkları içinde kullanılan çeşitli nesne ve sembollerin kavram değerleri, toplumların ona yüklediği anlamla birlikte değer kazanır. Varlıklar, toplumların tarihsel ve kültürel hafızalarında farklı çağrışımlar oluştururlar. Bu çağrışımların kaynağı o toplumun ortak algı dünyası ile açıklanabilir. Bu yüzden, edebî metinlerde var olan söz varlığı ve onun kaynakları incelenirken, algı ve çağrışım gerekçeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Türk kültürünün önemli değerleri arasında yer alan türkülerimizin bu açıdan önemli bir zenginliğe sahip olduğu görülmektedir.

Kültürel Mirasımız Açısından Türküler

Halkbilim günümüzde anlamını ve önemini de daha belirginleştirmekte, bu alanın verilerinin toplumsal belleğin önemli ve ayrılmayan bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kaybolmaya yüz tutan veya kaybolan birçok kültürel değerimiz, bu alanda yapılan çalışmaların yetersizliğinin yanında, onlara gereken önemin verilmemesinden de kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, son yıllarda ulusal ve uluslararası halkbilim çalışmaları, kültürel mirasın yeniden düzenlenmesi, tasnifi ve gelecek nesillere doğru aktarılması hususunda önemli projeler ortaya koymakta ve bu projelerin sonuçlarından yararlanılmaktadır.

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

Kültürel mirasımız açısından en önemli verilerden biri, belki de öncelikli olanı türkülerdir. Bir müzik eşliğinde söylenen türkülerin insan yaşamının bütün evrelerini kapsayan, sorgulayan ve insana ait her türlü değeri biçimleyen özelliği bakımından dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Türkülerin söz varlıklarının arka planında, o türkünün söylenme gerekçesi saklıdır. Bu yüzden türkülerin söz varlıkları incelenmesi esnasında bu arka plan göz ardı edildiği takdirde yapılan inceleme eksik ve yanlış olacaktır. Bilindiği gibi Türk kültüründe türkülerin söylenmesinde iki temel etkileyici bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, belli bir olgu veya olaya dair söylenen türküler, diğeri de bireysel anlayış ve düşünceleri ele alan türkülerdir. Birinci kısımda yer alan türkülerin daha çok toplumsal ve sosyal olaylara; savaş, göç, kahramanlık ve doğanın gelişmesine yer verdiği, diğer türkülerde ise bireysel algı ve anlayışların ele alındığı görülmektedir.

Türk toplumunun değer yargılarını, hayat anlayışını, kültürel kodlarını ortaya koyan türküler, kimlik tanımlamasının da önemli bir aracı olmaktadır. Türk toplumundaki algı değişmelerini ve algı zenginliğini görebilmek için türkülerini incelemek ve türkü sözlerindeki anlam zenginliğine bakmak gerekmektedir. Her toplumun değer yargısı ve hayata bakışı farklıdır. Bu farklılıkları o toplumun sanat eserlerinde görebiliriz.

Türkülerde çok farklı konu ve temalara yer verilmektedir. Aşk, hasret, ölüm karşısında duyulan acının yanında, mutluluklar ve sevinçler de türküler aracılığı ile dile getirilir. Özetle türküler, insan hayatında olan ve olabilen her türlü gelişmeyi konu edinir. Bu yüzden türkülerin dayandığı bir hayat hikâyesi ve bu hikâyenin de oluşum süreci bulunmaktadır.

İnsanoğlu, yaşam döngüsü içinde her bir anını anlamlandırırken, bunları kimi zaman simgeleştirerek ya da sadece imgeleyerek dile getirir. Türküler aracılığı ile duygularını dile getiren kişi, çoğu zaman doğrudan söylemek yerine bir aracı kullanarak bu araçların etkisinden yararlanır. Böylece sadece hem kendi duygularını dile getirir, hem de kullandığı ortak çağrışım unsuru ile başkalarının da duygularına tercüman olur.

Türküler, Türk kültürüne ait değer yargılarının aktarıcısıdır. Bu eserlerin içerisinde yer alan kavram ve sembollerin kullanım amaç ve gerekçesinin bilgi ve gözlem basamakları açısından ele alınması ile birlikte, karşımıza yeni değerlendirme ve anlamlandırma alanları çıkmaktadır. Türkülerin söz varlıklarının içerik zenginliğinin gözden geçirilmesi ile birlikte, türkülerde kullanılan motiflerin, arka planının neler olduğu veya olabileceği üzerinde de durulması gerekmektedir.

Türk Kültüründe Şahin Motifi

Şahin, atmacagiller familyasından olan yırtıcı bir kuştur. Geniş kanatları ve yuvarlak kuyruğuyla diğer kuşlardan ayırt edilir. Bu özelliğinden ötürü, uzun süre havada asılı gibi durabilir. Avını havada yakalayıp yiyen ender kuşlardandır. Okyanusya'nın dışında, bütün kıtalarda bulunur. Genellikle ormanlık ve çayırılık bölgelerde barınır. Yuvalarını yüksek ağaçlara ve kaya çıkıntılara yapar. Çok keskin gözlere sahip olan şahin, bu özelliğinden ötürü avını gördüğü anda, sert bir inişle onu yakalar ve anında havalanır. Evcilleştirilerek avcılıkta kullanılır.

Şahin, Türk tarihinin her döneminde önemli bir simgesel değere sahip olmuştur. Osmanlı Devletine adını veren Kara Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi, onun babası Gündüz Alp'tir. Osman Bey, kırk dördüncü göbekten Oğuz Han neslindedir. Mensup oldukları Kayı aşireti, Gündüz Han'dan inen Sağ-kol, Bozok Oğulları'ndandır. Bozokların ongunları şahin kuşu, işaretleri ok takılmış yaydır. (Köseoğlu, 1991: 117) Bilindiği gibi ongun eski Türklerin inanç sisteminde, içinde bir ruhu barındırdığına inanılan bir cisme verilen isimdir. Eski Türk boylarının her birinin kendine

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

özgü bir ongunu bulunmaktadır. Bu ongunlar, Türklerin genellikle kendi boylarını koruduğuna inandıkları kutsal bir havyan türü ya da bir cisimdir. Şahin de en yaygın kullanılan ongunlar arasında yer almaktadır.

Sanat ve edebiyatta kuşların motif olarak kullanılması çok eskilere dayanmaktadır. Bu kullanım gerekçeleri, zamanla ve coğrafi faktörlere bağlı olarak kimi değişiklikler gösterse de, günümüze kadar gelmiştir. Kültürel mirasımız incelendiğinde, özellikle kuş motifleri açısından Türk sanat ve edebiyatında çok zengin bir çeşitliliğe rastlamaktayız. Bu canlı varlıklar içerisinde “şahin” özel bir yere sahiptir.

Şahıs ve yer adlarında şahinin yaygın olarak kullanılması, Türk kültüründe şahinin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Türkiye’de önemli sayıda şahin adlı yerleşim merkezi bulunmaktadır: Kütahya-Tavşanlı’da Şahin Köyü, Şanlıurfa Şahin Köyü, Sivas-Hafik Şahin Köyü, Bartın Şahin Köyü, Gaziantep Şahinbey. Bunların dışında şahinle başlayan daha birçok yerleşim yeri olduğu da bilinmektedir.

Yerleşim yerlerinin dışında, yer adlarının önemli bir kısmında şahinin isim olarak kullanımı yaygındır. Bu değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere, özellikle Türk kültür coğrafyasında kuşların, maddi varlıklarının yanında manevi bir değere de sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Türklerde beslenme ihtiyacı için başvurulan yöntemlerden biri de avcılıktır. Av ve avcılık, diğer kültürlerde olduğu gibi, bir eğlence aracı olarak kullanılmamış, aynı zamanda spora ve savaşa yönelik bir eğitim aracı olarak da görülmüştür. Bu avlar esnasında binek atları ve kuşlar eğitilerek kullanılmışlardır (Kahraman, 1995). Özellikle av için eğitilerek kullanılan kuşlar arasında şahin özel ve önemli bir yere sahip olmuştur. Avcı kuşlar, Türk mitolojisinde, koruyucu bir güç, ruh ve asalet sembolü olarak kabul edilmektedir (Çoruhlu, 1995). Bu yüzden Osmanlı Devleti, atalarından miras aldığı birçok gelenek arasında kuş yetiştiriciliği ve eğitimini de devam ettirir. Devletin sınırları içerisinde çakırcıbaşı, şahincıbaşı ve atmacıbaşı gibi görevlilerin bulunması, bu konuya verilen önemin bir göstergesidir (Işık, 1991).

Şahin, Türk tasavvuf inancında da önemli bir simge olarak yer alır. Bunu, Hacı Bektaş Velî’nin Anadolu’ya gelişi ile ilgili anlatılan menkıbede görmekteyiz. Hacı Bektaş Velî’nin Anadolu’ya gelişini engellemek isteyenlerden Anadolu erenleri, aralarından Hacı Tuğrul’u görevlendirirler. Hacı Tuğrul, doğan donuna girerek Hacı Bektaş Velî’nin Anadolu’ya girişini engellemek isterken Hacı Bektaş Velî de şahin donuna girerek ona üstünlük sağlar. İnsanoğlu doğada birlikte yaşadığı canlıları duygu aktarımına araç olarak kullanırken onların hem nesnel, hem de simgesel özelliğinden yararlanır. Şahin de bunlardan biridir.

Türkülerde Şahin Motifi

Türkülerde kullanılan motiflerin her biri kendi içinde bir bütünün parçası gibidir. O bütünü anlayabilmek için de her bir parçayı doğru analiz etmek gerekmektedir. Bu yüzden şahinin bir motif olarak türkülerde yer alma gerekçelerini değerlendirirken özellikle, şahinin etkileyciliğinin yanında kullanım gerekçelerine de dikkat edilmesi yararlı olacaktır.

Kuşlar içerisinde kendine has niteliği bakımından dikkat çeken ve özellikle simgesel bazı unsurları bakımından diğer kuş türlerinden ayrılan şahin, küçük kuşlarla beslenen, ava alıştırılarak kullanılan akdoğan, çakırdoğan, ala doğan gibi türleri olan bir kuş türüdür. Şahin, *yücelerde uçarken, bıldırcın ve keklik etiyile havada beslenir. Kimi zaman yeryüzündeki bir arpayaya tamah edince tuzağa tutulduğu da olur. Bu şahin için önemli bir zaaftır.*

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

Türk insanı halısında, kiliminde, eşiğinde, beşiğinde, oyasında, nakışında, manisinde ve türküsünde yaşadığı coğrafyaya ait çeşitli unsurları kullanmıştır. Bunlar içerisinde şahin en yaygın olan kullanımlardan biridir. Türkülerde şahin, duyguların ifade edilmesinde araç olarak kullanılırken, onun avcılığı üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir. Bu belirgin özellikten yola çıkılarak şahin kendi öz değerinin ötesinde, alt değer ve göstergelere de aracılık eder. Şahinin gözlerinin çok keskin olması ve bu özelliğinden ötürü de avını çok yükseklerde avlaması, bu göstergelerden biri olarak kullanılır. Şahinin bu özelliği, Kul Hüseyin'in türküsünde şöyle dile getirilir:

“Ey şahin bakışım bülbül avazlım

Bir eli kadehli bir eli sazlım”

Avcılar için bir şahine sahip olmak çok önemli bir ayrıcalıktır. Avlanmak üzere bir şahinin yetiştirilmesi için uzun bir zaman ve geniş bir sabır gerekir. Daha yavru iken yakalanan şahin, sahibi tarafından eğitime başlanır. Bu eğitimde itaat ve uyum çok önemlidir. İyi eğitilmemiş bir şahinin avda başarılı olması mümkün değildir. Bu durum Kırşehir yöresine ait Muharrem Ertaş'tan alınan bir türküde şöyle dile getirilir:

“Tor şahin misali eğdirip bakma

Atar bülbül gibi yâre gözlerin ”

Şahinin tor (acemi) olması, bakışlarını iyi kullanamaması ve avını kaçırmaması anlamına gelir. Eğitilmiş bir şahin, sürekli sahibinin kolunda gezer. Onun talimatı ile ava gider, yakaladığı avı sahibine teslim ederek diğer talimatı yine sahibinin kolunda bekler. Bu durum Kastamonu yöresinde söylenen bir türküde, “Ördeğisen göle gel/ Şahin isen gola gel”; Ercişli Emrah'tan alınan bir türküde, “Bende bir Emrahtım kendi halıma/Şahin kuşu kondurdum koluma”, Urfa yöresinde Bekir Yurtsever'den alınan bir türküde:

“Ördek göllerde olur,

Şahin kollarda olur.” denilerek, şahinin yüklendiği göreve işaret edilir. Türkünün verdiği temel mesaj, konum belirlemek ve konuma göre hareket etmek gerekliliğidir. Sivas yöresinde Nuri Üstünces'ten Muzaffer Sarısözen'in derlediği bir türküde yukarıdaki türkünün bir başka ifadesine rastlamaktayız.

“Ördeği avlarlar gölde

Şahini beslerler kolda” denilerek şahinin hem konumu hem de görevine atıfta bulunmaktadır.

Şahin, avcılar tarafından eğitimle iyi bir av aracı haline gelmesinin ötesinde, tek başına da iyi bir avcıdır. Ancak, kimi zaman şahinin de avlanma konusunda kendisinden üstün kuşlarla mücadele etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Edirne yöresine ait bir türküde de, karakuş ile şahin arasında avlanma konusunda yaşanan mücadele üzerinde durulur. “Kara kuşun yüksektendir oyunu/ Değme bir şahine vermez payını” Ankara yöresinde söylenen bir türküde de aynı durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Gara kuşun havada olur oyunu

Şahin güççük kimseye vermez avını.”

Adıyaman yöresinde Muzaffer Sarısözen'in derlediği türküde, bir avcının şahinle neler yaptığı anlatılmaktadır.

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

*“Kaleden kaleye şahin uçurdum,
Ah ilen vah ilen ömrüm geçirdim.”*

Şahin iyi bir avcı olmasının yanında, iyi bir avdır. Şahini avlayan bir avcı, önemli bir iş başarmıştır. Bu avı, diğer avlarını yakalamaya yardım edecektir. İbrahim Yurdakul’dan derlenen Isparta yöresine ait bir türküde, gurbete çıkan, evini ve yuvasını terk eden âşık, kendisini şahin gibi avlanmış hisseder.

*“Şahin idim de çıktım beyler havaya
Avcılar vurdu indim geri ovaya
Yavruları da ufak kodum beyler yuvada
Gendim burda gönlüm beyler sılada
Sılayla da gurbet bir olur gelir.”*

Avcılık şahinin en önemli göstergesi olmasından ötürü, türkülerin hemen tamamına yakınında onun bu özelliğine atıfta bulunulmakta, şahinle kurulan bağda avcılık birinci önceliği almaktadır. Kırşehir yöresinde söylenen Karacaoğlan’a ait bir türküde,

*“Ağ ellerin sala sala gelen yar
Nasıl getireyim seni ele ben
Ben bir şahin olsam sen bir balaban*

Taksam cırnağıma gitsem çöle ben” denilerek sevdiğini avlamak isteye âşığın şahinin avcılık özelliğinden yararlandığı görülür.

Kahramanmaraş yöresinden Mustafa Dede’ye ait bir türküde de aynı duruma şahit olmaktadır:

*“Üstümüzden gelen boran kış gibi
Yavru şahin pençesinde kuş gibi.”*

Adana Ceyhan, Âşık Ferrahi’den Nida Tüfekçi’nin derlediği bir türküde, şahini olmayan avcının durumu, “Şahinim yok çıkam ava/Ne yaptım sa aldım hava.” sözleriyle dile getirilirken, Karacaoğlan’dan alınan bir türküde şahine sahip olmanın mutluluğu dile getirilir:

*“Şahinim var bazlarım var
Tel alışkın sazlarım var.”*

Asıl adı Mehmet Ali olan Ferrahi’den alınan Adana yöresine ait bir türküde, avcının bir şahine sahip olmamasının ezikliğini görmekteyiz.

*“Şahinim yok çıkam ava
Ne yaptım sa aldım hava (Bu iki dize bir üst paragrafta verilmişti)
Kuşlar gibi ben bir yuva
Kuram dedim kuramadım”*

Doğu Anadolu yöresinde söylenen ve Dadaloğlu’ndan alınan bir türküde, şahinin avından asla vazgeçmediği, onun için gerekirse canını bile vermesinin mümkün olacağı dile getirilir. Bu

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

türküde dikkat çeken bir başka özellik, şahinin hangi yaşta olursa olsun avcı özelliğinden bir şey kaybetmemesidir.

*“Aşağıdan Yusuf Paşa'm geliyor
Düşmanına karşı koyan mert olur
Şahin kocasa da vermez avını
Aslı kurt yavrusu yine kurt olur.”*

Âşık Nurşanî'den alınan ve İslahiye yöresinde söylenen bir türküde, şahinin avını uçarken yakalama özelliğine dikkat çekilir. Bilindiği gibi, şahinler avlarının bir kısmını havada yakalayıp yuvalarına veya sahiplerine götürür.

*“Şahin avın alır gökte gezerken
Minik karıncayı filler ezerken
Eller şu baharda kırda gezerken
Nurşani hücreden baktı bu sene”*

Pir Sultan'dan alınan ve Sivas yöresinde söylenen bir başka türküde şahin tarafından avlanmış bir kuştan hareketle, şair içinde bulunduğu durumu ifade eder. Burada çaresizlik, birçok olumsuz durumla birlikte ifade edilmektedir. Bunların hepsi bir dert sarmalı olup kendisini sarmıştır.

*“Üstümüzden gelen boran kış gibi
Yavru şahin pençesinde kuş gibi
Seher çağı bir korkulu düş gibi
Çağırta çağırta aldı dert beni.”*

Çaresizlik duygusu, şahinle birlikte ifade eden türkülerde, şahin tarafından yakalanmış bir avın durumu ile özdeşleştirme yapılarak verilmeye çalışılmaktadır. Yukarıdaki türkünün bir benzeri Karacaoğlan'dan alınan bir türküde şöyle dile getirilmektedir:

*“Katar katar olmuş gelen turnalar
Şu halime, şu gönlüme bak benim
Şahin pençe vurdu, tüyüm ağarttı
Kanadıma bir ok vurdu berk benim.”*

Şahinin avını diğer avcı kuşların elde etmesi zordur. Diğer bir ifade ile şahinin avladığı bir avı diğer avcılar onun elinden almaya cesaret edemezler. Afyon yöresinde söylenen bir türküde,

*“Atıma bindim de elimde dizgin
Şahinin payına iner mi kuzgun
Var mı bizim gibi siladan bezgin*

Sılanın dikenini gül oldu bize.” denilerek kuzgun ve şahin arasında bir karşılaştırma yapılır. Burada bir başka dikkat çeken husus da, ayrılık ve özlem bağlantısıdır. Aynı durum Sivas yöresinde söylenen Âşık Ruhsatî'den alınan bir türküde de dikkat çeker:

“Gayri şahin uçtu dalda yar kaldı

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

Vefasız dünyanın ömrü az kaldı

Bağlar çiçek açmış güllü yar geldi

Bahçıvan olanlar seni arıyor.”

Turnalar hep birlikte uçarlar. Bu uçma sistemine turna katarı adı verilir. Katardan ayrılan turnanın başına her iş gelir. Bu durum, Kağızmanlı Hıfzı'dan alınan bir türküde şöyle dile getirilir:

“Bir kuzu koyundan, ayrı ki durdu

Yemez mi dağların kuşıyla kurdu

Katardan ayrıldın, şahin mi vurdu

Turnam, teleklerin tellerin hani”

Türkülerimizde bilgi temeline ve gözleme dayanan unsurlara önem verildiği görülmektedir. Türkülerin söz varlığında, özellikle yaşanan çevrenin özelliklerine önem verildiği ve bu özelliklerin de türküler aracılığı ile dile getirildiği görülmektedir. Şahin motifli türkülerde, kimi zaman hasret, kimi zaman ayrılık, kimi zaman da hâl ve muhâl dile getirilir. Yükseklerde uçan şahin, ovaya avlanmak için iner. Bu durumu bilen âşık,

“Şahin idim dağ başında oturdum

Mecnun gibi ben Leylamı yitirdim

Lokman Hekim gibi tabip getirdim” ([Bedirhan Kırmızı](#), [Urfa](#)) diyerek şahinle kendisi arasındaki ilgiyi, Mecnun ve Leyla bağlamında ilişkilendirerek dile getirir.

Türk insanı yaşadığı coğrafyanın bütün unsurları ile iç içe olmuş, onu hayatının bir parçası olarak görmüştür. Yaşamını belirleyen bu unsurları halısında, kiliminde, eşğinde, beşğinde, sazında ve sözünde kullanmıştır. Türkülerde şahinin yer almasında da bu etkinin önemli rol oynadığı söylenebilir. Doğu Anadolu yöresinde söylenen bir ninnide şahinin yuvasını yükseklerde kurması, ova ile birlikte ele alınır.

“Yüksekte şahin yuvası

Alçakta Avşar obası

Gelsin yavrumun babası

Emzireyim nenni nenni...”

Dadaloğlu'ndan alınan bir türküde de “Yüksek kayalarda şahinler olmaz/Kısırdır katırlar kulun kunnamaz” denilirken, bir başka türküde de “Yükseklerde şahin gibi süzülür/Enginlerde turna gibi düzülür” denilerek şahinin yükseklerde uçuşu ve onun bu özelliğinden ötürü diğer kuşlardan farklı bir özelliğe sahip olması vurgulanır.

Şahinin türkülerde motif olarak kullanımında çeşitli göstergeler rol oynar. Kimi zaman mevki belirleme aracı olarak kullanıldığı gibi, kimi zaman da şahine ait niteliklerden türkülerde yararlanıldığı görülür. Çok keskin gözlere sahip olan şahin, avını kilometrelerce uzaklardan görebilen ve onun her hareketini bu hassas gözleriyle takip edip yakalayan bir avcıdır. Kul Hüseyin de bir türküsünde şahinin bu özelliğinden esinlenerek “Ey şahin bakışım bülbül avazlım” derken, sevdiğinin bakışlarının etkileyiciliği şahinle ilişkilendirilerek dile getirilir. Şahinin yükseklerde yaşadığını belirten bir başka türküde de şu ifadeler yer alır: “Yükseğinde olur şahin yuvası/İndim enginine avşar ovası” Bilecik yöresinde söylenen bir türküde, şahinin yükseklerde

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

bulunmasına şöyle atıfta bulunmaktadır: “Yüce dağ başında bir ulu çınar/Çınarın dalına şahinler konar.”

Erzincan yöresine ait ve Şaban Gen-Selahattin Erorhan’dan alınan bir türküde, “Benim yarım güzellerden kıymetli/ Ol şahin bakışlı arslan heybetli” denilerek, bakış açısından şahin, heybet açısından da aslana atıfta bulunmaktadır.

Sivas yöresinden Ali Delice’nin derlediği bir türküde, şahinin gözlerinin bir başka özelliğine dikkat çekilir. Onun keskin bakışı, etkileyciliğinin yanında gözlerinin renginin de güzel olduğu ve bu yönüyle benzetme aracı olarak kullanıldığını görmekteyiz.

“Değişmiş donunu canan olmuş üveyik,

Şahine benziyor gözleri büyük

Sen bir avcı ol da ben olam geyik

Doldur tüfeğini vur beni beni.” Benzer bir durum da Kırşehir yöresinde söylenen ve Âşık Said’den alınan bir türküde görülür:

“Tor şahin misali eydirip bakma

Artar bülbül gibi zarı gözlerin

Cemalin şevkine cihanı yakma

Yaktı bu cihanı nara gözlerin”

Güç, heybet ve bazı meziyetlere fazla güvenilmemesi gerektiği, bunların hepsinin bir sonunun olacağı Ömer Doğan’dan alınan Aydın yöresine ait türküde şöyle dile getirilmektedir:

“Ey şahin bakışlı yükseğe bakma

İndirirler seni kola bir zaman

Âşık sadıkları odlara yakma

Hiç lütfun olur mu kula bir zaman”

Şahin gücün heybetin göstergesi olduğu gibi, masumiyetin göstergesi olarak da türkülerde yer almaktadır. Özellikle yavru şahinlerin bu özelliklerine sık sık vurgu yapıldığını görmekteyiz. Ahmet Gazi Ayhan’ın Kayseri yöresinden derlediği bir türküde bu durum şöyle dile getirilmektedir:

“Yosunlardan ayakların gaydı mı

Yavru şahin gibi boynun eğdi mi”

Şahin motif olarak, eşyalarda da kullanılmaktadır. Halıda, kilimde, tavan süslemelerinde, kapı oymalarında, oyalarda, nakışlarda şahin figürlerine rastlamakla birlikte, çeşitli ev eşyalarında da şahinin motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Orta Anadolu yöresinde söylenen bir türküde bu duruma işaret edilmektedir.

“Pınarın başında desti doldurur

Destinin gulpuna şahin kondurur

Kız senin bakışın beni öldürür”

Türk insanı eşyalarında çeşitli motifleri kullanırken bunların simgesel değerinden çok, onların kendi hayatındaki yeri ve önemine de dikkat çeker. Özellikle kuşların motif olarak

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

eşyalarda kullanılmasında, mutluluk ve huzur verme özelliklerinin yanında, sonsuzluk simgesi özelliğinden de yararlanır. Özellikle şahinin güç ve dayanıklılığında da yararlanır.

Mustafa Gömük'ten alınan Yalvaç yöresinde söylenen bir türküde, şahinle kendisi arasında ilgi kuran âşık, “Ben bir cura şahin idim de daşta dünerdim/Uçmaya yoktur da benim ganadım/Üç beş sahrada ben kendimi sınıdım/Uçamazsam da süreyim bir zaman” diyerek çaresizliğe atıfta bulunmaktadır. Şahinin uçacak kanadı olmayınca, onun yapacağı hiçbir şey kalmamış demektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkülerde simgesel bir değer taşıyan şahin motifinin yer alma gerekçesine epistemolojik olarak bakıldığında, şahine ait elde edilen bilgilerin önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Şahin motifinin bu bilgi basamağından yola çıkılarak değer kazandığı anlaşılmaktadır. Özellikle şahinin av ve avcılık özelliğinin motif olarak daha yaygın olduğu, bunun yanında onun bir güç ve kudret sembolü olarak da türkülerde yer aldığı tespit edilmiştir.

Yaşadığı coğrafyada, canlıların varlık gerekçelerini gözlemleyen Türk insanı, onların bu özelliklerinden yola çıkarak kimi anlatımlarında benzetme aracı olarak yararlanır. Şahin ve onun oluşturduğu simgesel değer, şahinin gerçek varlığının bütün özelliklerini taşımakta, bu özelliklerden yola çıkılarak söylenen sözler de anlam kazanmaktadır. Türküde şahinin nitelikleri, bilgiye dayanan bir temellendirme ile karşımıza çıkmaktadır.

Türk halk kültüründe ve şiirinde birçok motif değere yer verilmekle birlikte, özellikle türkülerde bu motif değerlerin daha yaygın ve belirgin bir hâl aldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise türkülerin daha yaygın ve geniş bir etkileycilik alanına sahip olmasıdır. Sembol olarak kullanılan kuşların önemli bir kısmı, halkın birlikte yaşadığı ve hayatlarında bir şekilde yer alan kuşlardır.

Somut olmayan kültürel mirasımızın temel değerleri, kapsamlı projeler yapılarak tespit edilmelidir. Bu da ancak bir türkü envanteri ile mümkün olabilecektir. Türkülerimizde kullanılan motiflerin, kullanım gerekçesinin yanında bu gerekçenin hayatla olan bağının kurulması kaçınılmazdır.

Analitik bir yaklaşımla, Türk halk kültürüne ait değerleri incelemek ve bu değerlerin kullanım gerekçe ve çeşitliliğini tespit etmek büyük bir emek ve çaba gerektirmektedir. Özellikle bilimler arası dayanışmanın daha önemli hale geldiği çağımızda, farklı alanlarında çalışan bilim adamlarının ortak projeler geliştirerek bu tespitleri yapması gerekmektedir. Şahin motifinin türkülerimiz yanında, daha başka alanlarda da kullanıldığı bilinmekte, bu kullanımlar arasındaki ilişkilerin araştırılması gerekmektedir.

Kaynakça

Akalın, Sami (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, 191.

Çoruhlu, Yaşar (1995). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul.

Çoruhlu, Yaşar (1995). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul.

Elçin, Şükrü (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları 1*, Ankara: Akçağ Yayınları.

<http://www.turkudostlari.net/>

Işık, Ahmet (1991). “Avcı”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

AYTAŞ, “Şahin Motifli Türkülere Epistemolojik... AKAD, 1 [2], 65-75

Kahraman, Âtîf (1995). *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara 1995, s. 191-232

Kösoğlu, Nevzat (1991). *Türk Dünyası Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları,.

Malinovski, Branislav (1990). *İnsan ve Kültür*. Çev. M. Fatih Gümüş. Ankara: Simurg Yay.

Mirzaoğlu, F. Gülay (2001). “Türkülerin İşlevleri ve Zeybek Türküleri”. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları* 2: 76-91.

Mirzaoğlu, Gülay (2012). *Türk Halk Türkülerinde Değirmen Motifi ve Değirmenci Türküleri*, bilig, YAZ 2012 / SAYI 62

Ögel, B. (1984), *Türk Kültür Tarihine Giriş VI.*, Kültür ve Turizm Yayınları: 244, Kültür Eserleri Dizisi: 13, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Öztelli, Cahit (1972). *Evlerinin Önü Halk Türküleri*. İstanbul: Hürriyet Yay.

Öztelli, Cahit (2002). *Halk Türküleri Evlerinin Önü*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Vural Göher, F. (2010), “Türkülerde Motifler”, *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt:30 (62) sayı: 269.

Stillings, Neil A; Weisler, Steven E.; Chase, Christopher H.; Feinstein, Mark H.; Carfield, Jayt; Risland, Edwinantin (1995). *Cognitive Science an Introduction*, Second Edition, The MIT Press. Cambridge, Messachussetts.